

Gyermekszegénység
Elleni Nemzeti Program

A GYERMEKSZEGÉNYSÉG NÉHÁNY METSZETE HÁTTÉRELEMZÉS

1.sz. Melléklet

1. A gyermekek szegénysége

1.1. Jövedelmi szint, jövedelemeloszlás

Magyarországon 2005-ben a 3, 75 millió magánháztartásból 1,3 millióban (a háztartások 35%-ában) volt húsz év alatti eltartott gyermek. A KSH adatai szerint az összesen 2,2 millió gyermek közel egyötöde (19%-a) volt (jövedelmi) szegény 2004-ben. Vagyis 420 ezer 20 év alatti eltartott gyermek olyan háztartásban élt, ahol a családtagok jövedelme nem éri el a szegénységi küszöb szintjét.¹ A szegénységi küszöb ennél a számításnál egy, az EU-ban széles körben elfogadott mutató, a fogyasztási egységre számított, ún. ekvivalens jövedelem középső értékének 60 százaléka. A KSH adatai szerint egy fogyasztási egységre számítva a havi átlagos jövedelem 2004-ben 77 300 Ft volt, a gyermekekénél 71 300 Ft. A szegénységi küszöb ennek 60 százaléka, havi 46 000 Ft. Ez alatt élt tehát a gyermekek 19 százaléka. A szegény gyermekes családok átlagos (fogyasztási egységre számított) jövedelme 31 500 Ft volt, azaz jóval kevesebb, mint az átlag fele.

A gyermekek száma szorosan összefügg a családok szegénységével. Az egy gyermeket nevelő családok szegénysége nem sokkal nagyobb a gyermeket nem nevelőkénél. A 2 gyermekesek szegénység-aránya a 60 év alatti gyermektelenek közel kétszerese, a 3 és több gyermekeseké három és félszerese.

1. sz. tábla

Szegénységi mutatók gyermekszám szerint (2005)

	Szegénységi ráta	Szegénységi rés-arány
nincs gyermek (htfő<60)	10,6	24,4
nincs gyermek (htfő>60)	5,4	10,8
1 gyermek	11,2	17,4
2 gyermek	18,6	13,1
3 vagy több gyermek	35,8	19,4
Gyermekek összesen	19,3	15,5
Összesen	13,7	15,5

Forrás: TÁRKI Monitor vizsgálat 2005

Megjegyzés: az ekvivalens, azaz a gyermekek számát figyelembevevő medián jövedelem 60%-a a szegénységi küszöb. (OECD1 skála)

¹ A TÁRKI adatai alapján a gyermekes háztartások körében a szegénységi ráta 19% volt 2005-ben.

Az erős szegénységi törésvonal – a legtöbb európai országhoz hasonlóan - a háromgyermekeseknél húzódik. Igaz, a nagycsaládok csak az összes család 4 százaléka, ám ezekben a családokban él a gyerekek 25 százaléka. A *szegény gyerekek között a nagycsaládban élők aránya 45 százalék*.

A KSH által rendszeresen számított, társadalmilag elfogadható, bár szűkös szintet jelentő létminimum a szegénységi küszöbnél magasabb érték. Egy főre számított szintje 2005-ben 42 ezer Ft körül volt, fogyasztási egységre számított értéke pedig 53 ezer Ft. A létminimum alatt 2004-ben a lakosság 28 százaléka élt, valamivel kevesebben, mint a megelőző években, amikor az arány 30 százalék volt, vagy ennél valamivel nagyobb. A gyermekes családoknál azonban ebben az esetben is rosszabb a helyzet: a gyerekek 40 százaléka, azaz 850 ezer körüli 20 év alatti gyermek élt (a fogyasztási egységre számított) létminimum alatt.

E két küszöb között volt 2005-ig az a szint, amely alatt a családok rendszeres gyermekvédelmi támogatásra voltak jogosultak. Ezt az ellátást mintegy 700 ezer gyerek kapta meg. Az rgyt 2006-tól beépült a családi pótlékba, de a korábbi jogosultsági feltételeknek megfelelő családok ingyenes vagy kedvezményes étkezésre, tankönyvre stb. váltak jogosulttá.

A jövedelmek egyenlőtlen elosztása azt is jelenti, hogy a gyermekes családokban élők 32 százaléka a legkisebb jövedelmű ötödben él, és csak 12 százalékuk jut el a legmagasabb jövedelmi ötödig. Ha csak a gyermekeket nézzük, az arányok még szélsőséesebbek.

2. sz. tábla

A lakosság megoszlása egy fogyasztási egységre jutó jövedelem alapján képzett ötödök szerint országosan és a gyermekesek körében (OECD1 skála)

százalék

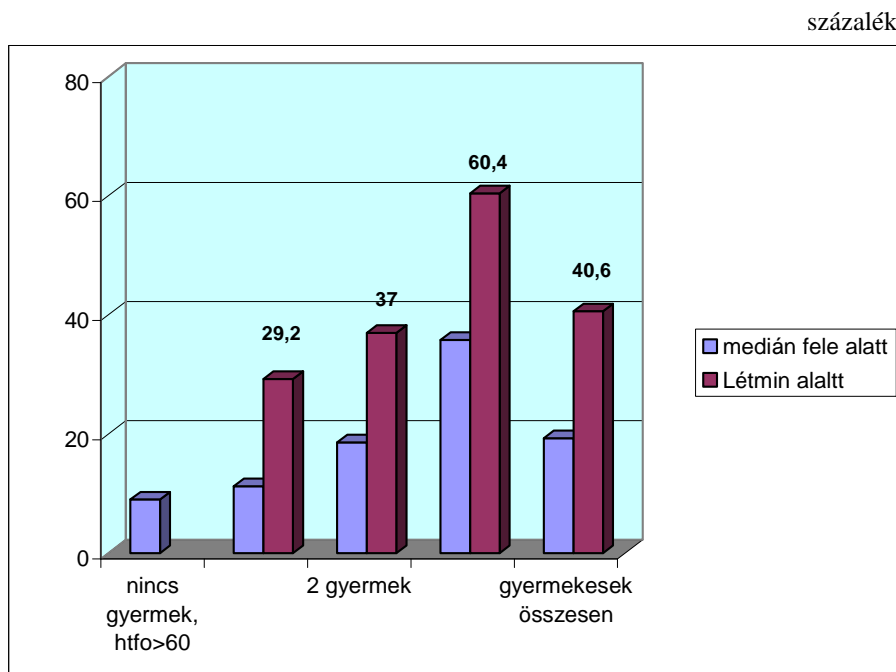
Személyek	1. ötöd	2. ötöd	3. ötöd	4. ötöd	5. ötöd	Együtt
Összes	20,0	20,0	20,0	20,0	20,0	100,0
Gyermekes háztartásban élők	32,0	24,0	17,7	14,6	11,7	100,0
Gyermekek	36,5	23,2	16,6	12,9	10,9	100,0

Forrás: KSH Háztartási költségvetési felvétel 2004

A szegénység tehát jól érzékelhető jövedelemhiány, amely legalább a gyermekek harmadánál, a nagyobb családokban élőknek pedig a többségénél többé-kevésbé súlyos szűkölködést jelent.

1. sz. ábra

A 15 éven aluli gyermekek aránya medián és létminimum alatt

Forrás: TÁRKI Monitor 2005

Létminimum alatt: KSH Háztartási költségvetési felvétel 2004

1.2 A szegény népesség jellemzői

A szegénységhez vezető társadalmi okok ma már elég jól ismertek. Az alacsony aktivitási arány és a magas munkanélküliség, az alacsony iskolai végzettség, illetve a szakképzettség hiánya, valamint a roma népességhez tartozás talán a legfontosabb tényezők. (A roma népesség sajátos helyzetéről l. az 1.5 fejezetet.) A gyermekes szegények háztartásainak 86%-ában a háztartásfőnek nincs középfokú végzettsége sem, közel 40%-uk esetében egyetlen aktív személy sincs a háztartásban. A gyermekszámon túl az is számít, hogy van-e családban kisgyerek. Ha az egyik szülő (többnyire az anya) gyes-en vagy gyet-en van, akkor ez jelentősen növeli a szegénység kockázatát. (A gyednek nincs ilyen hatása.)

3. sz. tábla

A szegénység néhány tényezőjének jelentősége

százalék

Olyan háztartásokban élők aránya, ahol...	Ország együtt	Gyermekes háztartás	Gyermekes szegény háztartás
a háztartásfőnek nincs középfokú végzettsége	59	60	86
a háztartásban nincs aktív kereső	26	10	37

van munkanélküli	12	16	43
van gyeden, gyesen, gyeten levő személy	14	27	42

Forrás: KSH Háztartási költségvetési felvétel 2004

További szegénységi kockázatot jelent a lakóhely, régió, vagy település. Az összlakosság jövedelmi helyzetében és szegénységi kockázatában mutakozó regionális különbségek a gyermekes háztartásokban élők esetében is érvényesülnek. Az országos szegénységi arányt 1-nek tekintve, a szegénységi kockázat kiugróan magas az észak-magyarországi régióban élők esetében, régiós átlagban 1,8 - szeres, a gyerekesek esetében kétszeres. Az Észak - Alföldön élők szegénységi kockázata szintén átlag fölötti. A másik véglet Budapest képviseli 0,4-es szegénységi kockázati valószínűséggel. A város-falu lejtő ehhez közelítően nagy, 0,4 és 1,5 között mozog. Az összes szegény több mint fele, a gyermeket nevelő szegények 55 százaléka falvakban él.

4. sz. tábla

A teljes népesség és közülük a szegények megoszlása településtípus szerint

százalék

Személyek	Teljes Népesség	Szegények	Szegénységi kockázat – országos átlaghoz képest (RISK)
Budapest	16,9	6,4	0,4
Nagyvárosok	21,2	11,4	0,5
Többi város	26,6	29,3	1,1
Község	35,2	53,0	1,5
Együtt	100,0	100,0	1,0

Forrás: KSH Háztartási költségvetési felvétel 2004

A szegénység egyik jelzőszáma a rendszeres gyermekvédelmi támogatásra jogosultság. Magyarországon 2005-ben 3180 településről volt adat arról hogy az ott lakók mekkora hányada kapott ilyen támogatást. *242 olyan település volt, amelyekben az rgyt-t kapók aránya 50 százalék felett volt.* (Ugyanezen települések szegénységét jelzi például a személyi jövedelemadót fizetők alacsony 35 százalék alatti hányada, és a felnőtt segélyezettek átlagosnál magasabb aránya.) Ezek a települések többnyire kicsik, közel kétharmadukban 500 főnél kevesebben éltek, és közülük a legnagyobb sem érte el a 4000 lelket. Összesen e legszegényebb településen 45000 gyerek élt.

További 624 településen ennél jobbak, de az átlagosnál rosszabbak voltak a fenti települési szegénységmutatók. Az összesen 866 rossz helyzetű település 42 százaléka volt 500 fő alatt, 85 százaléka 2000 fő alatt. Közülük a legnagyobb Ózd városa volt, 40 ezer lakossal. Közelítően 1 millió ember lakott e 866 településen, közülük mintegy 240 ezer gyerek.

1.3 A szegények életkörülményei

Lakáshelyzet

A gyermekes családok átlagosan jobb lakáskörülmények között élnek, mint a lakosság egésze átlagosan. A gyermeket nevelő szegények jelentős részének lakáshelyzete azonban rossz. A gyermeket nevelő szegényeknél minden negyedik lakásából hiányzik a benti WC és nincs fürdőszoba, minden ötödikben nincs folyóvíz, minden második hagyományos fűtésű lakásban lakik. Ezek a rossz lakáskörülmények a gyermekes szegényekre és a szegényekre általában egyaránt igazak

5. sz. tábla

A lakosság fontosabb lakásjellemei

százalék

A lakosság lakásjellemei	Összes háztartás	Szegény háztartás összesen	Gyermekes szegény háztartás
A lakás becsült értéke, millió Ft	10,9	6,3	6,9
Szociálisan nem megfelelő lakóövezet, külterület	3,5	9,9	10,6
WC a lakáson kívül van	6,6	26,8	26,8
Nincs fürdőszoba	6,0	25,7	26,2
Nincs folyóvíz a lakásban	3,5	19,0	18,5
Hagyományos fűtésű lakás	17,6	48,0	50,0
Nedves falak, beázás stb. komoly gondot okoznak	16,7	30,4	31,4

Forrás: KSH Háztartási költségvetési felvétel 2004

Életkörülmények

A kisebb jövedelemből a szegények az átlagos arányoknál jóval többet költenek élelmiszerre, lakásfenntartásra. S noha gyakran nem vesznek meg minden szükséges gyógyszert (ez a szegények harmadánál fordult elő 2001-ben), e kiadás aránya is átlagos (5%). *E három alapvető szükséglet az átlagos családoknál a kiadások 55 százalékát teszi ki, a gyermekes szegényeknél 64 százalékát.* A maradék harmadból (ami tehát havonta és fejenként 10-15 ezer forint) kellene a közlekedni, ruházkodni, szórakozni, a testápolást és a környezet tisztántartását megoldani, az elromló javakat pótolni, vagy valami újat venni. A szűkösségből következik, hogy gyakran nincs miből kifizetni akár a legalapvetőbb szükségleteket. Országosan 1-10 százalék azok aránya, akik számára nehézséget jelent a számlák-hitelek időbeni kifizetése. A gyermekes szegények hitelt keveset kapnak, de egyharmaduk számára gond a villanyszámla befizetése.

A hiány az egész lakás felszereltségén érződik. A gyerekes családok összessége az alacsonyabb jövedelem ellenére az évek során megoldotta a beszerzéseket. A szegény gyerekes családok nem jutottak el ide. A ma már szélesen elterjedt, pénzt vagy munkát kímélő javakból elég nagy a hiány. És ha színes tv van is, kevés csatornát lehet fogni, mert parabola antennára már nem futja.

Az alapvető tartós fogyasztási cikkekkel nem rendelkező háztartások aránya

százalék

	Országos	Gyermekes	Gyermekes szegények
	Átlag		
Fagyasztóláda	42	42	58
Mikrohullámú sütő	23	19	46
Automata/félautomata mosógép	23	18	50
Színes televízió	3	2	7
Parabola antenna, kábeltévé	33	34	60

Forrás: KSH, Háztartási költségvetési felvétel 2004

1.4. A cigány gyerekek szegénysége

A romák helyzete általában

1990 óta számos kutatás bizonyítja a cigányság sokszor tragikusan rossz körülményeit, az erőfeszítések ellenére növekvő kirekesztettségét. A második Nemzeti Fejlesztési Terv így foglalja össze a mai helyzetet: „A hazai cigány népesség átlagos **életszínvonala, lakhatási körülményei, egészségi állapota, foglalkoztatottsága, iskolázottsága lényegesen rosszabb a társadalom egészénél.** A cigány népesség 82%-ának jövedelme nem éri el a KSH által számított létminimum értékét, 56%-uk a népesség legszegényebb 10%-ához tartozik. A cigány népesség foglalkoztatottsági szintje kevesebb, mint a fele a nem cigány lakosságénak, munkanélküliségi rátájuk három-öttszörös. 2003-ban a 15–74 éves cigány népességnek **mindössze 21%-a volt foglalkoztatott.**

Míg 1993-ban a 20–24 éves cigány fiatalok 77%-a végezte el az általános iskolát és 51%-uk tanult tovább, 2003-ban már 82,5%-uk rendelkezett általános iskolai végzettséggel. Közülük 76% tanult tovább valamilyen középfokú oktatási intézményben, elsősorban szakmunkásképző intézetben, és csökkent a speciális tantervű iskolákban (kiszegítő iskola) tanuló cigány gyermekek aránya. Ugyanakkor továbbra is nagy probléma az iskolai lemorzsolódás, **kiemelkedően magas a funkcionális analfabéták aránya.**

A roma népesség az átlagosnál magasabb arányban beteg, ami az egészségtelen életkörülményekkel és életvitellel együtt oda vezet, hogy **várható élettartamuk mintegy 10 évvel rövidebb az átlagosnál. 2003-ban a megkérdezett cigány háztartások több mint felének közvetlen környezetében kizárólag vagy túlnyomórészt más cigányok laktak.**”

Az előszámítások szerint a roma lakosság aránya növekvőben van, jóllehet a kutatók szerint az átlagos gyermekszám valószínűleg csökken. A növekedés ugyanis főleg a halandóság javulásán múlik. A következő 15 évben, 2021-ig a romák számának 250 ezres, a 19 éven aluliak számának mintegy 60 ezres növekedését valószínűsítik.² Kulcskérdés tehát az, hogy sikerül-e megfordítani a jelenlegi iskolázási-képzési tendenciákat. „Míg a

² Hablicsek László (2006) A roma lakosság területi jellemzőinek alakulása és előrebecslése. Budapest: Aktív Társadalom Alapítvány, sokszorosítás.

szakértők a roma lakosság arányát a teljes lakosság 5-6 százalékára becsülik, a 8 általánosnál nem magasabb végzettségűek körében az arányukat 30 százalékra teszik. A jelenlegi demográfiai trendeket figyelembe véve a romák társadalmi-gazdasági kirekesztődése és nem megfelelő oktatása 10-15 éven belül azt eredményezheti, hogy a munkaerő egy jelentős része a munkaerőpiacon eladható ismeretek hiányában alkalmazhatatlanná válik.” Másként: az iskolázás, képzés javításán múlik a fenntartható gazdasági jövő.

A roma gyerekek szegénysége

Ezek a peremfeltételek, amelyek között a roma gyerekek többsége szocializálódik. *Hangsúlyozzuk, hogy mindezek a problémák nem csak a cigányságot érintik.* Az össznépeségben 5%, a 60 éven aluliak között talán 8% roma. A 60 éven aluli népesség legszegényebb harmadának körülbelül 20 százaléka cigány – azaz a szegények többsége nem roma. Minél szegényebb csoportokat nézünk, annál nagyobb a romák aránya. A legszegényebb 30 százalékban egy harmad, a legszegényebb tizedben 50 százalék körül van. És ami különös probléma, hogy a nagyon szegények között a romák szegénysége a mélyebb és reménytelenebb. A szegények helyzetére Magyarországon leginkább az jellemző, hogy a fejlett nyugati országoknál összehasonlíthatatlanul rosszabb a helyzet, de jobb, mint a volt szovjet blokk országainak többségében. A cigányság helyzetére is ez igaz: többségük helyzete ma, főként a nagy társadalmi zuhanás után, szinte reménytelenül rossz – de a román vagy bulgár cigányságnál még így is jobb³.

Csupán egy olyan célvizsgálat áll rendelkezésünkre, amely alapján összehasonlítható a cigány és nem cigány gyerekek szegénysége⁴. Egészében úgy tűnik, hogy a túléléshez szükséges minimumokat a szegények többsége meg tudja szerezni. Részben a múltból maradhatott valamijük, részben a szegényes szociális ellátórendszer segít. Az ellátottság színvonala azonban rohamosan süllyed, a hiányok nőnek, ha azon szükségletek felé haladunk, amelyek nem a túlélés elemi feltételeit jelentik. A szegények jelentős része nem ér el valamilyen, a társadalmi normákhoz igazodó szintet, amely mellett a többséghez hasonló módon, nagyobb hiányok nélkül lehet élni, amely felnőtt és gyerek számára valamilyen biztonságot és méltóságot nyújt, amely a gyermekek számára fejlődésüket segítő körülményeket jelent.

A gyerekek szempontjából a családok egészének, illetve az abban élő felnőtteknek a helyzete is meghatározó jelentőségű. A táblázat első oszlopa az összes szegény családot jellemzi, a második oszlop a szegény minta nem-roma legszegényebbjeit, a harmadik pedig a romák közül a legszegényebbeket. A legelemibb szükséglet, az evés, valamilyen szinten kielégített, ám a mélyszegények 6-7 százaléka nem jut naponta egyszer sem meleg ételhez. Minden másból nagyobb a hiány. A napi egyszeri meleg ételnél még nem látszik roma-nem roma különbség. Minden további tételnél azonban szembeötlő, hogy a nem-roma szegényeknél viszonylag kicsik a szegénység fokozatai, a romáknál azonban minden fillér számít- a szegényeken belül is jelentősek a különbségek. Általában a mélyszegény romák a többiekénél szegényebbek, kivéve az olyan luxust, mint pl. a nyaralás, üdülés, amelytől minden szegény meg van fosztva.

³ Ladányi János - Szelényi Iván (2004) *A kirekesztettség változó formái*. Budapest: Napvilág Kiadó.

⁴ A vizsgálat a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal Közép-és Kelet Európai Irodája megbízásából készült. A 2001-ben végzett kutatás 1000 családra terjedt ki, amelyben csak 60 éven aluliak éltek. Valamennyien a számított létminimum alatt éltek, az országos jövedelem-eloszlás alsó három tizedéhez tartoztak, és négyötödük gyermekes volt. Ferge Zs., Darvas Á., Tausz K., (2002) *Küzdelem a szegénység és a társadalmi kirekesztés ellen. 1. kötet. Esettanulmány Magyarországról*. Nemzetközi Munkaügyi Hivatal, Közép-Kelet Európai Iroda, Budapest. (Adatfile:ILO-POV)

7. sz. tábla

**Azon háztartások százalékos aránya, amelyekben a felnőttek hozzájutnak a felsorolt
tételekhez**

százalék

	A teljes szegény mintában	A szegény minta alsó (legszegényebb) harmadában	
		Ha nincs roma	Ha van roma
<i>N (családok száma)</i>	1000	202	119
Meleg étel legalább naponta egyszer	97	93	94
Mosógép	91	89	76
Télen fűtött lakás	82	82	65
Karácsonyi ajándék, ünnepi étel	75	71	50
Hitelkártya	51	33	28
Hús legalább minden második nap	49	51	31
Útlevel	29	30	4
Új, meleg télikabát	20	16	11
Legalább egyheti üdülés a felnőtteknek	6	4	4

Forrás: ILO-POV file, saját számítás

A gyerekek esetében külön vizsgáltuk a közös, minden gyereknél fennálló szükségleteket, és külön az iskolás gyerekek szükségleteit. A kép annyiban akár megnyugtató is lehet, hogy a szegény gyerekek többségénél, még a roma gyerekeknél is biztosítottnak látszik valamilyen civilizációs minimum – háromszori étkezés, meleg téli ruha, saját ágy. (Azt nem tudjuk, hogy a szülők mennyire szépítettek – de már az is megnyugtató, ha tudják, hogy a „norma” 3 váltás fehérnemű lenne.) Igaz, a szegény gyerekek száma – bármilyen meghatározást használunk is – országosan fél millió körül van, és ennek 5 százaléka is 25 ezer gyerek. A leelemibb szinten túl azután megjelennek a nagyobb hiányok, és gyakran nyomasztó a cigány szegénység – a könyvek, a saját új cipő vagy a nyaralás teljes hiánya.

8. sz. tábla

Azon háztartások aránya, amelyekben a gyerekeknek biztosítani tudják az egyes alábbi tételeket

százalék

	A teljes szegény mintában	A szegény minta alsó (legszegényebb) harmadában	
		Ha nincs roma	Ha van roma
Meleg téli felsőruha	96	97	82
legalább 3 váltás fehérnemű	95	98	91
Napi három étkezés (óvodai, iskolai étkezéssel együtt)	94	96	92
Külön ágynemű	94	99	87
Ünneplő ruha	90	95	72
Saját könyvek	85	87	57
Naponta egyszer gyümölcs (óvodai, iskolai étkezéssel együtt)	81	75	67
Bicikli – új vagy használt, örökölt	73	77	52
2 pár – nekik újonnan vásárolt – cipő	59	62	47
Évente egyszer egy hét üdülés, nyaralás (iskolai szünetben is)	22	25	8

Forrás: ILO-POV file, saját számítás

Az igazi dráma azonban az iskolásoknál következik be. Az iskolába járó szegény gyerekek negyede – ez közel százezernyi gyerek lehet – nem tud részt venni az iskolai kirándulásokon. Kétharmaduk (300 ezer gyerek vagy több) nem jut sportolási lehetőséghez, ennél is nagyobb hányaduk számítógéphez – és az arányok még riasztóbbak a cigányoknál. A legszomorúbb azonban az, hogy hogyan hat az iskola egyes szolgáltatásainak piacosítása a gyermekek esélyeire. Amit az iskola külön pénzért ad, és ami igazán hasznos lehet az „életre” való felkészülésnél – például a külön nyelvtanulás – ahhoz a szegények, akár cigányok, akár nem, nem férnek hozzá.

9. sz. tábla

Azon háztartások aránya, amelyekben az iskolába járó gyerekeknek biztosítani tudják az egyes tételeket

százalék

	A teljes szegény mintában	A szegény minta alsó (legszegényebb) harmadában	
		Ha nincs roma	Ha van roma
Minden, az iskola által elvárt felszerelés	86	92	71
Az iskolai által szervezett programokon való részvétel (kirándulás, színház, stb.)	75	70	49
Zsebpénz	51	54	42
Valamilyen rendszeres sportolási lehetőség (tornaórán kívül)	37	38	19
Számítógép használati lehetőség	29	27	10
Valamilyen fizetett különóra (nyelv, stb.)	20	18	7

Forrás: ILO-POV file, saját számítás

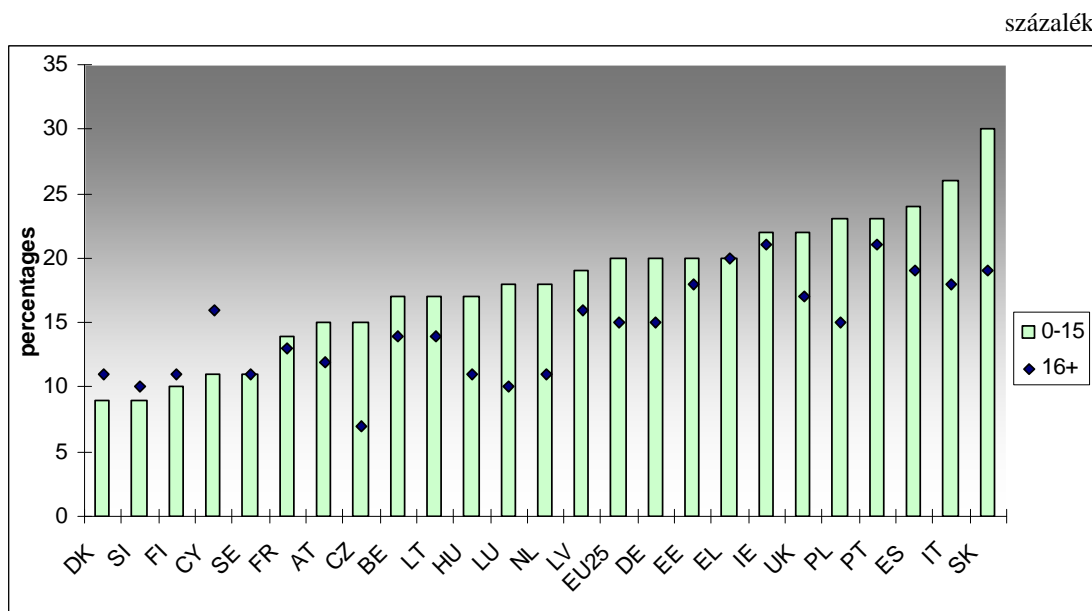
1.5. Magyarországi gyermekszegénység a nemzetközi mezőnyben

Az Európai Unió egy 2006. évi dokumentuma írja: „A gyermekek jövedelmi szegénysége komoly gondot jelent, minthogy általánosan elismert összefüggés, hogy ez befolyásolja fejlődésüket és jövőbeni lehetőségeiket. Ezért tűzte célul maga elé az EU, hogy törekedjen a gyermekek körében tapasztalható társadalmi kirekesztés megszüntetésére, és a társadalmi integráció minden feltételének biztosítására. A jövedelmi szegénységben élő gyerekek aránya magasabb, mint a felnőtteké...” Az alábbi (átvett) ábra igazolja ezt a képet Magyarországra nézve is.

Az EU dokumentumban közölt ábra szerint a magyarországi gyermekszegénység aránya az EU25 átlaga alatt van, a jobbik térfélben⁵.

2. sz. ábra

A 0-15 éves gyermekek és a 16 éven felüli népesség szegénységi arányai (2003)

Forrás: Commission of the European Communities (2006) Commission Staff Working Paper, Joint Report on Social Protection and Social Inclusion, Technical Annex, Brussels, Sec (2006)

Az állami ellátások szerepe jelentős a gyermekszegénység csökkentésében. A közkiadások, ezen belül a társadalmi védelemre fordított kiadások Magyarországon nagyjából a gazdasági fejlettségi szintjének felelnek meg. (2. ábra b. panel) Ez a szint azonban az EU-n belül inkább alacsonynak számít: az EU valamennyi tagországának átlagát véve a GDP 28 százalékát, Magyarországon 23 százalékát fordították 2003-ban szociális védelemre (amely a társadalompolitikai célú közkiadások közül nem tartalmazza az oktatási kiadásokat). Minthogy a GDP mintegy fele az EU átlagos szintnek, és ebből az

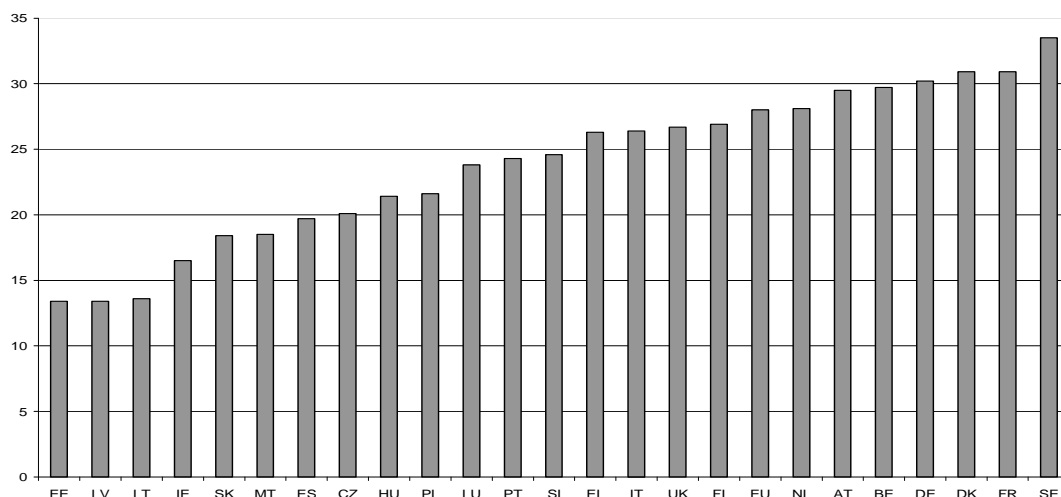
⁵ Magyarországon egyes kutatók régóta vitatják, hogy az EU helyesen használja-e a KSH háztartási költségvetési felvételét a jövedelmi egyenlőtlenségek és szegénységi arányok jellemzésére. Ezek az arányok valamivel alacsonyabbak, mint pl. a TÁRKI mérései. 2003 óta a HKF közeledett más felvételekhez, így valószínűleg jobban közelít a (mindig pontatlanul ismert) tényleges helyzethez.

alacsonyabb összegből költünk kevesebbet, a szociális védelemre fordított összegek abszolút színvonala jóval a fejlettebb jóléti államok szintje alatt van.

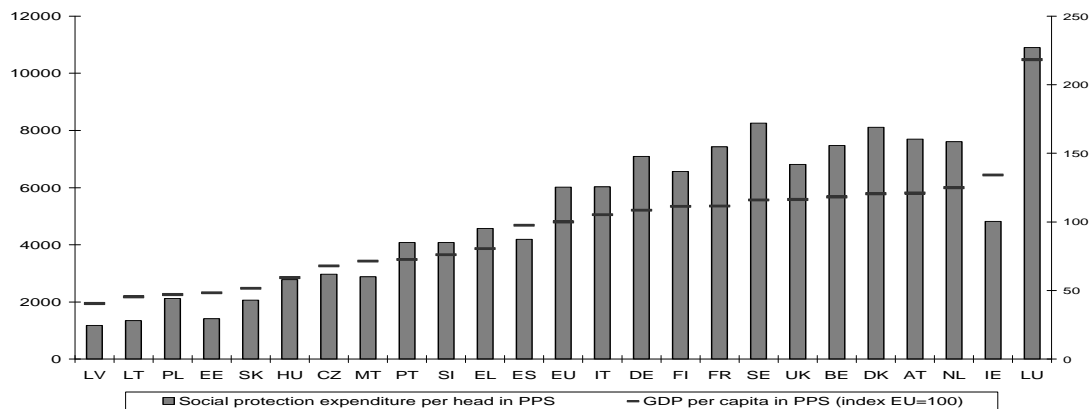
3. sz. ábra

A szociális védelemre fordított kiadások jellemzői (2003)

A. Panel Szociális védelmi kiadások a GDP százalékában

B. Panel. Bal tengely: Egy főre számított szociális védelmi kiadások (PPS) – Jobb tengely: egy főre számított GDP az EU átlag százalékában.

* Az országok az egy főre számított, PPS-ben kifejezett GDP sorrendje szerint rendezettek

A jövő kulcskérdése az, hogy a közép-kelet európai mező a jóléti rendszerek szempontjából távolodik-e, vagy közeledik a fejlettebb országokhoz. Az Euró bevezetését előkészítő konvergencia program alapján inkább a kiadások visszafogása várható. A fejlettebb jóléti államokban ez kevésbé valószínű, mert a források elérhetőbbek, és a civil társadalom erősebben védi a megszerzett jogokat.

2. A iskolai egyenlőtlenségek és a szegénység újratermelése

Ebben a fejezetben a rendelkezésekre álló forrásokból igyekeztünk összegyűjteni az iskolai folyamatokra vonatkozó azon információkat, amelyek a Gyermekszegénység Elleni Program egésze, ezen belül a roma horizontális prioritás szempontjából különösen fontosak. Sajnos az e célra felhasználható, társadalmilag érzékeny csoportosításban bemutatott adatok és információk rendkívül szűkösen állnak rendelkezésre. A fő probléma az, hogy az érvényes jogszabályok a személyiségi jogoknak (az információs önrendelkezésnek) sokkal nagyobb súlyt adnak, mint annak a társadalmi érdeknek, hogy nyomon lehessen követni az iskola szerepét legfontosabb társadalmi funkciói – esélyegyenlőtlenségek csökkentése, mobilitás biztosítása – teljesítésében. Az iskolák nem gyűjthetnek tanulóikról személyes adatokat (noha ezeket az érdekelt pedagógusok természetesen ismerik). Ezért (néhány esetleges kisebb kutatás, illetve a PISA vizsgálatok kivételével, amelyek az OECD keretében folynak) alig ismertek az összefüggések a társadalmilag fontos körülmények és az iskolai történések között. Homályban maradnak a kapcsolatok a család társadalmi helyzete, szegénységének mértéke és az óvodába járás, a tanulmányi eredmények, a nyelvtanulás, az ösztöndíjhoz jutás, a napközibe járás, a továbbtanulás és lemorzsolódás stb. között. Viszonylag legtöbb információ a roma gyerekekről áll rendelkezésre néhány kutató fáradhatatlan erőfeszítéseinek következtében⁶. Ez hasznos és fontos, ám csonka információ, főként azért, mert a többi szegény gyerek helyzetével nincs összehasonlítási lehetőség, továbbá a kutatási költségek miatt ezek az adalékok is töredékesek, bizonytalanok. *Ilyen információhiány mellett még a Program céljainak meghatározása is nehéz, az erőfeszítések nyomon követése és értékelése pedig lehetetlen.* További probléma az, hogy az Oktatási Minisztérium az általa rendszeresen begyűjtött információk jelentős részét eddig nem tette hozzáférhetővé még azokban a csoportosításokban sem (pl. település jellege), amelyek léteznek. A továbbiakban ezért csak néhány, a Programhoz szorosan kapcsolódó olyan metszetet villantunk fel, amelyekről elérhetőek voltak információk.

A családi háttér hatása az iskolai teljesítményre

A demokratikus társadalmakban az iskolák, különösképpen a közoktatás alsó szintjét képviselő általános iskolák egyik alapvető funkciója kellene, hogy legyen a társadalmi különbségek csökkentése, a tanuló gyermekek esélyeinek egymáshoz való közelítése. A magyar oktatási rendszer annak ellenére, hogy a Nemzeti Alaptanterv szerint minden tanuló számára azonos ismereteket kellene nyújtania, nem képes ellátni ezt a funkciót.

Magyarországon a szülők iskolai végzettségének és foglalkozásának nagy szerepe van a gyermek iskolai előmenetelében. A PISA felmérés (2003)⁷ szerint a szülők iskolai

⁶ Főként Havas Gábor, Kemény István, Kertesi Gábor, Liskó Ilona iskolakutatásaira utalunk.

⁷ A PISA 2003. felmérés során használt, a foglalkozások besorolása alapján kialakított foglalkozási státus szocioökonómiai indexének (ISEI-index) alsó negyedébe tartozó szülők (kamionsofőr, felszolgáló, gazdálkodó) és a felső negyedébe tartozó szülők (egyetemi oktató, egészségügyi és jogi területen dolgozó) gyermekeinek teljesítménye között egyszórásnyi (97) pont a különbség, amely a OECD országok közül Magyarországon a legmagasabb. A családi változók (apa/anya foglalkozása, legmagasabb iskolai végzettsége, otthoni könyvek száma, otthoni tanulási feltételek) mérésére kialakított index (a gazdasági, társadalmi, kulturális státus indexe, ESCS) értéke hazánk esetében szintén az OECD országok átlaga alatt helyezkedik el. *Forrás: Balázs Ildikó – Szabó Vilmos – Szalay Balázs: A matematikaoktatás minősége, hatékonysága és az esélyegyenlőség – A PISA 2003 nemzetközi tudásmérés magyar eredményei, Új Pedagógiai Szemle, 2005. november* <http://www.oki.hu/oldal.php?tipus=cikk&kod=2005-11-ta-tobbek-matematikaoktatatas>

végzettsége nagyobb arányban befolyásolja a gyermek tanulmányi eredményeit, mint az OECD országokban általában, illetve a szülők foglalkozása – az OECD országok közül – hazánkban határozza meg legerőteljesebben az iskolai teljesítményt. A nemzetközi vizsgálat definíciója szerint egy ország közoktatási rendszere akkor méltányos, ha képes kiegyenlíteni a tanulók hátrányait, illetve minden tanuló számára a családi háttértől függetlenül biztosítja a színvonalas oktatáshoz való hozzáférést. Az eredmények alapján Magyarországon az oktatási rendszert jellemző három szempont, a minőség, a hatékonyság és a méltányosság közül ez utóbbi terén mutatkoznak a legégetőbb gondok. A szocioökonómiai háttér és az iskolák társadalmi meghatározottsága körülbelül 74–80%-ban felelős az iskolák közötti különbségekért Belgium, Németország és Magyarország esetében (*PISA-adatbázis: 4.1/a és 4.5. táblázat*).⁸

Szegregáció iskolán belül és iskolák között

A magyar oktatási rendszer megoldatlan problémája az iskolák közötti és az iskolán belüli szegregációs gyakorlatok jelenléte. A PISA felmérés (2003) azt mutatja, hogy a tanulók (matematika) eredményeiben megmutatózó jelentős eltérések az iskolák közötti különbségekből erednek, amit a nyílt vagy burkolt szegregáció okoz. Magyarországon az iskolák közötti különbség az OECD országok átlagának közel kétszerese, a vizsgált országok között az egyik legmagasabb.⁹

A szegregációs folyamatok elsősorban a cigány tanulókat érintik. Pontosabban: néhány kutatónak köszönhetően vannak részleges információk a roma gyerekek iskolán belüli helyzetéről, azonban az iskola teljes strukturális szerepéről nagyon keveset tudunk. Annyi bizonyos, hogy a roma gyermekek nem csak azokkal az iskolai hátrányokkal találkoznak, amelyeket a szülők alacsony iskolai végzettsége és jövedelmi helyzete okoz, hanem kénytelenek szembesülni a hátrányos megkülönböztetéssel is. A cigány (és szegény) családok gyermekei gyakran etnikai és szociális gettónak nevezhető iskolákba járnak. Az iskolarendszer felelős irányítói nem néztek szembe megfelelő időben azzal a ténnyel, hogy a cigány gyermekek összes gyerekhez viszonyított aránya folyamatosan emelkedik, miközben társadalmi helyzetük (a rendszerváltás sokkjának tartós hatásaként) romlik. Későn indultak és máig erőtlenekek, illetve forráshiányosak azok a kísérletek, amelyek a szegregációt akarják csökkenteni, illetve a szükséges források töredéke sem áll rendelkezésre ahhoz, hogy a roma gyerekek iskolai felzárkózása sikeres legyen. A szegregáció ilyen feltételek mellett erősödik (Havas – Liskó, 2004.)

A szegregáció gyakori formája az, amikor a roma tanulókat gyógypedagógiai osztályokba irányítják annak ellenére, hogy képességeik ezt nem teszik szükségessé. A cigány gyermekek magas, 70-80 százalék körül mozgó aránya a felzárkóztató és gyógypedagógiai osztályokban azt jelenti, hogy az ő számukra alig van továbbtanulási, szakmaszerzési, illetve a későbbiekben munkaerő-piaci esély. (*OI, szegregáció kutatás 2004, igazgatói kérdőív*)

⁸ A tanulói teljesítményt meghatározó tényezők – PISA 2003. Az összehasonlító tanulói teljesítménymérés nemzetközi eredményeiről (Fordította: Felvégi Emese)

Forrás: <http://www.oki.hu/oldal.php?tipus=cikk&kod=2005-02-vt-felvegi-tanuloi>

⁹ A PISA 2003. vizsgálat eredményei alapján Magyarország esetében az iskolák közötti különbség 66,0 százalék, 2000-ben 60,3 százalék volt. Ezek az értékek a legmagasabbak közé tartoznak a vizsgált országok rangsorában. Szintén a felmérés mutatta ki azt, hogy az iskolák közötti különbségeket – az OECD országok tanulójának átlagos varianciájához viszonyítva – 53,2 százalékban az iskolák tanulójának összetételéből származó különbségek okozzák, ez pedig súlyos szegregációt jelent.

Az iskolák közötti erősödő szegregáció megnyilvánulási formája az, amikor egy település nem roma, illetve jobb helyzetű roma gyermekei körzeten kívüli, illetve másik település iskolájában tanulnak. A cigány és szegény szülők többségének nincs más választása, mint a kevésbé felszerelt, alacsonyabb színvonalú oktatási intézmény. A folyamat etnikailag és társadalmilag szegregált, minőségben egymástól igen eltérő iskolák kialakulását eredményezi. (Havas-Liskó-Kemény, 2002.)

A rossz feltételek miatt 2000 táján a roma tanulóknak csak kétharmada fejezte be általános iskolai tanulmányait 16 éves korára, további 14-15 százalékuk 18 éves korára. Közel 57 százalékuk szakmunkásképzőben tanult tovább, és mindössze 3,6 százalékuk folytatta tanulmányait gimnáziumban. (Liskó, 2002). Az erőfeszítések – és valószínűleg az iskolák finanszírozási érdekei – nyomán a helyzet az utóbbi években valamelyest javulni látszik. A 2002-2003-as tanévben a cigány tanulók 8 százaléka nem tanult tovább, szemben az 1998-1999-es tanév közel 15 százalékos aránnyal. Ugyanakkor még ma is alacsony azon roma diákok aránya, akik érettségit adó középfokú iskolában tanulnak tovább. Összességében a cigány gyerekek és fiatalok 80 százaléka számára nem elérhetők azok az iskolák, amelyek a későbbiekben a biztos munkaerő-piaci pozíciót lehetővé tennék (Havas-Liskó, 2004.)¹⁰. A középfokon tanulók jelentős része olyan iskolai végzettséget fog szerezni, mint amellyel szülei rendelkeznek, azaz szakmunkás-bizonyítványt. (Havas-Kemény-Liskó, 2002.)

10. sz. tábla

A roma és nem-roma tanulók továbbtanulási adatai

százalék

Milyen típusú iskolában tanul?	Roma tanulók				Nem roma tanulók
	1993/94	1996/97	2000/2001	2002/2003	2002/2003
			%	%	%
Nem tanult tovább	49,8	16,5	9,9	8,1	1,1
speciális szakiskola	9,4	8,6	5,5	6,2	1,3
szakiskola	30,2	61,6	62,8	63,8	33,1
szakközépiskola	10,0	9,3	16,2	15,9	39,0
gimnázium	0,6	3,7	5,6	5,9	25,6
összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N (iskolák)		168	419	452	497

Forrás: Kemény, 1994, , *Ol, roma szegregáció, igazgatói kérdőív 2000*
FKI, *szegregáció kutatás, igazgatói kérdőív, 2004*

¹⁰ Havas Gábor - Liskó Ilona (2004) Szegregáció a roma tanulók általános iskolai oktatásában. Kutatási zárótanulmány

Kérdőjelek az integráció körül

A roma és hátrányos helyzetű tanulók iskolai esélyegyenlőségének biztosítását hivatottak elérni azok az oktatási formák, amelyek integrált és képesség-kibontakoztató pedagógiai programok által célozzák meg a gyermekek iskolai pályafutásának segítségét. A TÁRKI (2005)¹¹ által végzett kutatásból kiderül, hogy a vizsgált iskolák 42 százalékában folyik integrációs, képesség-kibontakoztató oktatás, amelyben átlag 55 gyermek vesz részt iskolánként. Az iskolák 67 százalékában integrált oktatás keretében tanítják a sajátos nevelési igényű diákokat (iskolánként átlag 16 fő), tíz iskolából kilencben van csoportos, tanórán kívüli korrepetálás (átlag 54 tanuló), valamint minden tizedik iskolában működik cigány oktatási program.

2004-ben a vizsgált iskolák fenntartójának egyötöde kapott felzárkóztató oktatást támogató normatívát. Ezen iskolák 58 százalékában változott meg az iskolai tanítási gyakorlat az integrációs normatíva, illetve a felzárkóztató oktatás nagyobb támogatásának hatására. Az iskolák 80 százalékában külön felzárkóztató foglalkozást indítottak, 9 százalékában csökkentették az osztálylétszámot, 39 százalékában nagyobb lett a bontott csoportban történő oktatás, és 14 százalékában a sajátos nevelési igényű gyermekek integrált oktatásának érdekében megszüntettek speciális osztályt, vagy csökkentették annak létszámát.

Ezek az adatok megnyugtatónak látszanak. A részletesebb helyi tapasztalatok azonban ellentmondásosak. A sajátos nevelési igényű gyermekek integrálása esetében visszatérően azt az információt kaptuk, hogy az integrálást nem készítették megfelelően elő sem a szülők, sem a gyermekek, sem a pedagógusok körében, ezért sok az értetlenség és ellenállás. A feltételeket gyakran nem sikerült megteremteni. A mozgáskorlátozott tanulókat integráló iskolák többségében például nem történt meg az előzetes akadálymentesítés. Nagyon nagy a szakemberhiány, annál inkább, mert az integrálást esetenként (kényszerűségből vagy sem) megtakarítási lehetőségként használták ki egyes iskolák. Az etnikai, illetve hátrányos helyzetű gyermekek esetében az integrált oktatási programok és a hozzájuk rendelt normatív támogatások ellenére a szegregációs gyakorlatok összességében nem csökkennek, ahogyan ezt a korábbi adatok mutatják.

Települési hátrányok

Mindezeknek a problémáknak közismerten jelentős a települési metszetük. Itt csak röviden utalunk néhány problémára.

A kisebb településeken jelentős az intézményhiány. 838 kis településen nincs óvoda, és szinte ugyanennyi helyen általános iskola. Az 1000 fő alatti kistelepülések csoportjában mintegy 150 helyen 40 fővel kevesebbel működik az alsó tagozat, és nagyjából ugyanennyi helyen 40 főnél kevesebben tanulnak a felső tagozaton. Az alábbi tábla az önkormányzatok közoktatási feladatainak teljesítését mutatja. E szerint szinte folyamatosan nő az alapfeladatokat is elhárító önkormányzatok száma. 2001/2002-ben már csak az önkormányzatok 60 százalékában volt egyidejűleg óvoda és teljes általános iskola.

¹¹ A TÁRKI által végzett felmérés az Oktatási Minisztérium Országos Közoktatási Intézet Kutatási Központ megbízásából készült (2005). A vizsgálat 977 iskolára terjedt ki. Forrás: <ftp://ftp.oki.hu/download/adatbazisok/isker/adatbazisok-isker-gyorsjelentés.pdf>

**A különböző szintű közoktatási feladatokat ellátó önkormányzatok száma
1994/1995, 1999/2000 és 2001/2002**

Megnevezés	1994/95	1999/00	2001/02
Összes helyi önkormányzat	3147	3153	3177
Nem tart fenn oktatási intézményt	704	721	828
Csak tagiskolának ad helyet	n.a.	69	7
Oktatási-nevelési intézményt fenntartó önkormányzatok	2443	2432	2349
Csak óvodát fenntartó önkormányzatok	177	201	229
Csak általános iskolát fenntartó önkormányzatok	116	44	49
Általános iskolát és óvodát is fenntartó önkormányzatok	2149	2072	1849
Legalább nyolc évfolyammal működő iskolát fenntartó önkormányzatok	1822	1798	1721
Középiskolát is fenntartó önkormányzatok	223	223	200

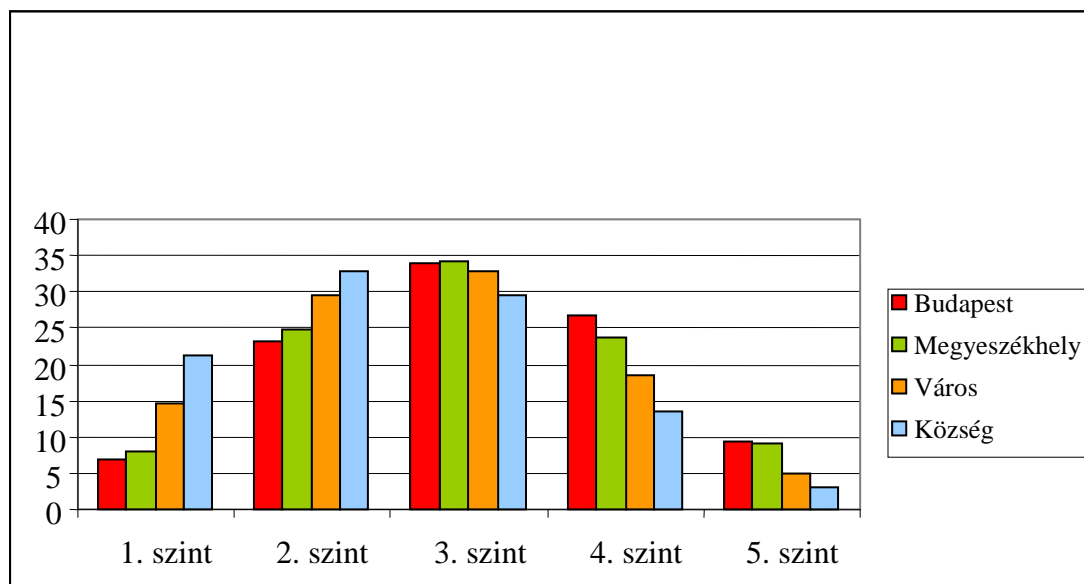
Forrás: TÁH - adatok.

A rosszabbul ellátott kisebb településeken némileg gyengébb a tanulói teljesítmény, és lényegesen rosszabbak a továbbtanulási arányok (ábrák).

4. sz. ábra

**A 2004. évi kompetenciafelmérésben a különböző szinteken teljesítő tanulók aránya
településtípusonként**

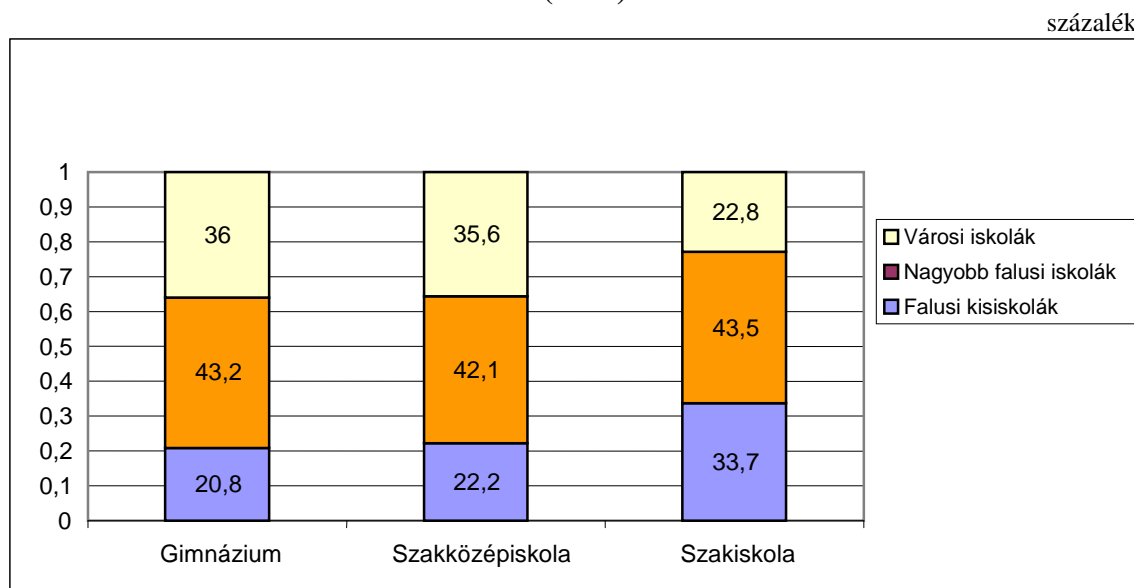
százalék

Forrás: Radó, 2005

5. sz. ábra

Középfokú továbbtanulási arányok iskolakategóriák és települési kategóriák alapján (2003)

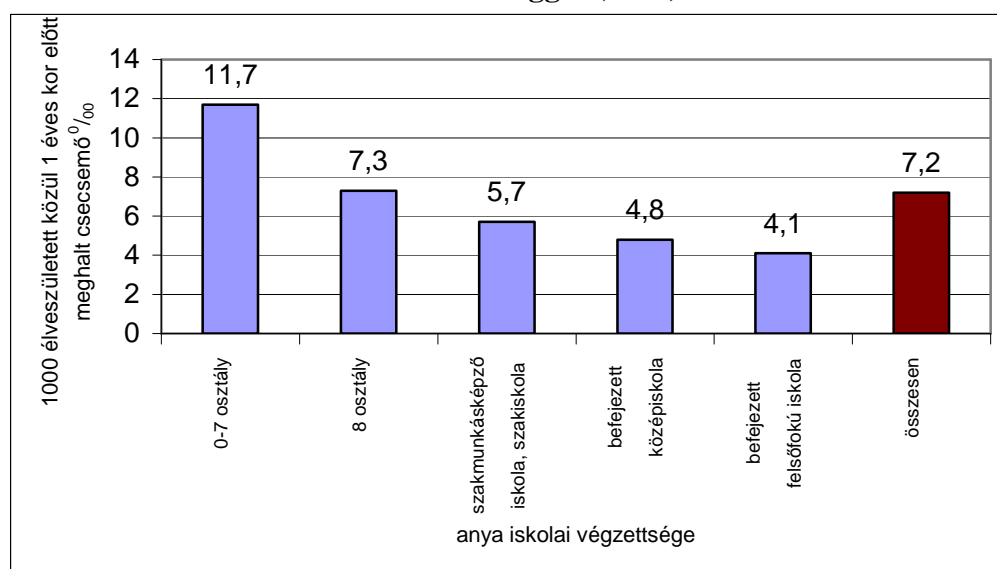
Forrás: Radó, 2005

3. Az egészségügyi helyzet néhány összefüggése a gyermekek szegénységével

A szegénység és egyenlőtlenségek sokféle összefüggést mutatnak a megbetegedési és halandósági statisztikákkal, noha e kérdérről jóval több a nemzetközi, mint a magyarországi viszonyokra vonatkozó ismeretünk. Néhány összefüggés régóta a demográfusok látókörében van. Tudjuk például, hogy az alacsonyabb iskolai végzettségű anyák csoportjában az átlagmál gyakoribb a koraszülés, kissúlyú csecsemő születése, és nagyobb a csecsemőhalandóság is.

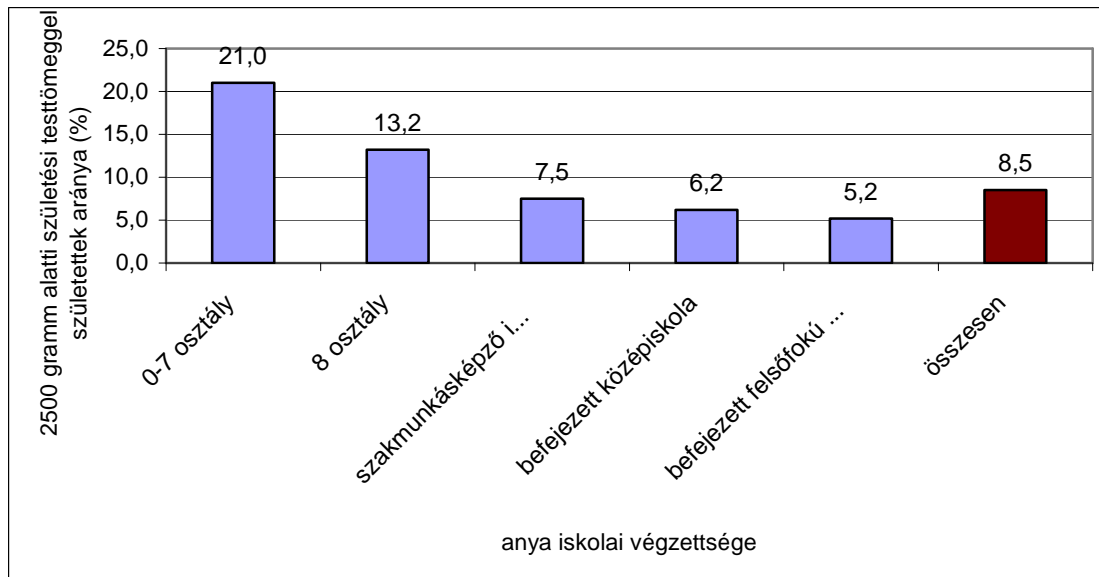
6. sz. ábra

Az anya legmagasabb iskolai végzettsége és a csecsemőhalálozási arányszám közötti összefüggés (2002)

Forrás: Gyermek egészségügy (a fejezetet írta: Páll Gabriella), Johan Béla Országos Epidemiológiai Központ, <http://www.ogyei.hu/anyagok/gyerekfejezet.pd>

Az anya legmagasabb iskolai végzettsége és az alacsony születési súly közötti összefüggés (2002)

Forrás: Gyermek egészségügy (a fejezetet írta: Páll Gabriella), Johan Béla Országos Epidemiológiai Központ, <http://www.ogyei.hu/anyagok/gyerekfejezet.pdf>

A kapcsolat mondhatni körkörös. Nagyon leegyszerűsítve: a szegénység és stressz betegít, a betegség szegényedést és stresszt okoz. Ezt mutatja számos egészséggel és betegséggel foglalkozó szociológus és demográfus írásainak sora (Kopp Mária és szerzőtársai, Losonczy Ágnes, Szalai Júlia, Józán Péter, Kovács Katalin munkái).

Sajnos, a gyerekek egészségi állapotáról egyelőre kevés az olyan adat, amely összefüggésbe hozza a család anyagi és társadalmi helyzetét a gyermek egészségével. Az Országos Gyermek egészségügyi Intézetben 2006 folyamán fognak ilyen jellegű elemzések elkészülni. Egyébként szórványos információink vannak. A következményekről egy 2004-ben készült egészségügyi szakértői anyag¹² azt igazolja, hogy az „alacsony születési testtömeg fokozza a felnőttkori betegségek kockázatát”. Ugyanennek a jelentésnek egy kiemelt megállapítása közvetlenül érinti a gyermekszegénységet. A vizsgálatok azt mutatják, hogy „Gyermekkorban az egyéves kor feletti halálozásban a többségében megelőzhető külső halálokok (balesetek) vezetnek.” Saját kutatási tapasztalataink arra utalnak, hogy a felügyelet hiánya szorosan összefügg a család anyagi körülményeivel, a szegénységgel.

A gyermekek egészségének társadalmi beágyazottságával kapcsolatos adathiányt igyekeztünk pótolni a szülők egészségi állapotának jellemzésével. A Semmelweis Egyetem Magatartástudományi Intézete a Gyermekszegénység elleni Nemzeti Programmal együttműködve (saját adatbázisát felhasználva) kiszámított egy sor

¹² Johan Béla Országos Epidemiológiai Központ. Gyermek egészségügy. A fejezetet írta Páll Gabriella. NEJ 2004 Szakértői változat

összefüggést szegénység, gyermekszám, betegségek és ezek kezelése között. Ez a fejezet ebből a sorozatból mutat be eddig nem vizsgált összefüggéseket. Egyelőre nem került sor részletes, több változós elemzésekre: a táblázatok a figyelmet akarják felhívni néhány eddig homályban lévő problémára a szülők egészségével kapcsolatban.

A gyermekek fizikai és mentális fejlődése, végső fokon szegénysége szempontjából a családtagok betegsége döntő jelentőségű: a betegségek kihatnak a felnőttek munkaképességére, anyagi helyzetére, jövőbeni biztonságára, a gyerekekre szánható figyelemre, megterhelik a család légkörét. Minden itt bemutatott betegség vagy állapot szorosabb vagy lazább, de szinte mindig szignifikáns kapcsolatot mutat a szegénységgel összefüggő, gyakorta említett szociológiai változókkal. Megjelenik a települési lejtő hatása (a falu betegebb); az iskolázottsági lejtő (a tanulatlanabb betegebb); a jövedelmi lejtő (a szegény betegebb); az etnikai lejtő (a romák betegebbek). *Az új elem az, hogy mindez kapcsolódik a gyermekszámhoz:* a gyerekek nem védenek meg a stresszekkel és az ezekből adódó betegségekkel szemben. Szinte minden vizsgált betegség esetében a nagyobb gyerekszámú családokban nagyobb a betegek aránya, még akkor is, ha fontos egyéb feltételek, például a szülő jövedelme, vagy az iskolai végzettség azonosak. Igaz, a felvételben szereplő jövedelmi adatok csak a kérdezett szülő, és nem a család jövedelmi helyzetét jellemzik, és meglehet, hogy a nagyobb családok szűkösebb anyagi helyzete, az ebből adódó stressz az alapvető ok, nem pedig maga a gyerekszám. Lehet, hogy jobb jövedelmi adatok valamit változtatnak a ma felismerhető összefüggéseken. Az is igaz, hogy a bemutatott szociológiai változók (iskolai végzettség, jövedelem, település típusa) egymással is összefüggnek, tehát alaposabb, komplexebb vizsgálatokra lesz szükség az egyes tényezők hatásának önálló vizsgálatára. A kapcsolatok azonban olyan szignifikánsak, hogy a most megismert tényeket nagy valószínűséggel a részletesebb elemzések sem fogják felülírni. A probléma – szegénység és egészség bonyolult kapcsolata, és ennek összefüggése a gyermekek számával – létezik.

Súlyosbítja a helyzetet az az épp csak felvillantott tény, hogy a meredek társadalmi lejtőkkel nem futnak párhuzamosan a kezeléseik hasonlóan meredek lejtői. Szinte minden vizsgált esetben észrevehető, hogy a gyógyítást keresők betegekhez viszonyított aránya sokkal kisebb a rosszabb, mint a jobb helyzetű csoportokban. Bármennyire igaz lehet tehát, hogy elvileg mindenki hozzáférhet az egészségügyi ellátáshoz, ezek az adatok arra utalnak, hogy kulturális, anyagi és sok más okból a gyógyulás keresése is társadalmi helyzettől függő.

A gyermekek szempontjából különösen fontosnak tűnik a szülők mentális állapotának, esetleges depressziójának megismerése. A depresszióban szenvedő beteg általában kedvetlen, sötéten látja a jövőt, másokkal való kapcsolatát megszakítja vagy (le)rombolja, így állapota nagy terhet jelent környezetének, elsősorban családjának. A depresszió hosszabb távon kimutatható kapcsolatban van egyes halálokok magasabb arányával. Nagyon fontos következménye a munkaképesség csökkenése, mely tovább fokozza a depressziót, valamint jelentős anyagi veszteséget jelent a beteg családjának.

Magyarországon a lakosság 7,6 %-a szenved súlyos, 13,4%-a klinikai depressziós tünetektől. A 60 éven aluliaknál ezek az arányok kicsit alacsonyabbak, de még mindig túl magasak (7 és 10 százalék). A depresszió kialakulásának oka lehet különös lelki megterhelés (pl. egy hozzátartozó elvesztése), nehezebb időszak (pl. vizsgák), de leggyakoribb előidézője a tartós, krónikus stressz, melynek okát kereshetjük munkahelyen, a családban, életkörülményekben. Az adatok azt mutatják, hogy erős,

szinte mindig szignifikáns összefüggés van a depresszió és az életkörülmények között. Ez az összefüggés – egy kutatás előzetes adataira építve – a gyerekeknél is megtalálható. A gyerekek megkérdezésén alapuló vizsgálat eredményei alapján az alacsonyabb társadalmi státusú, vagy nem dolgozó szülők gyerekei gyakrabban állítják, hogy depresszióra hajlamosak, mint a jobb helyzetű gyerekek¹³.

Az alábbi táblázatok első része bemutatja a depresszió kapcsolatát különböző társadalmi jellemzőkkel, figyelembe véve a saját gyerekek számát is. A táblázatokból jól látható, hogy a több gyerekkel járó nehezebb életkörülmények nagymértékben hozzájárulnak a depresszió növekedéséhez, és így az életkörülmények – egész családot érintő - további romlásához. A táblázatokból az is kiderül, hogy a depresszióban szenvedő betegek nagy része a mai napig kezeletlen.

Az alább közölt táblázatok második része egyes betegségek előfordulásának gyakoriságát mutatja az életkörülmények és a gyerekszám függvényében. A betegségeket úgy értelmezzük, hogy azok nem csak magát a beteg személyt érintik, hanem a vele járó megszorításokon, kiadásokon, egyéb nehézségeken keresztül az egész családra hatással vannak.

¹³ Országos Germekegészségügyi Intézet, Nemzeti Drogmegelőzési Intézet (2003) Iskoláskorú gyermekek egészségmagatartása. HBSC vizsgálat. . Az adatfile-ből számította Sebestyén M.

Táblázatok¹⁴

Betegségek előfordulása, kezelések.

A vizsgált sokaságban az előfordulási arányok százalékban.

Település, iskolai végzettség, jövedelem, etnikai hovatartozás és a gyerekek száma szerint a 60 éven aluli felnőtt népességre vonatkozó adatok.¹⁵

¹³ A Hungarostudy adatait erre a célra feldolgozta Székely András.

Köszönjük a segítséget dr. Székely Andrásnak és Dr. Kopp Máriának, a Semmelweis Egyetem Magatartástudományi Intézete igazgatójának

¹⁵ A válaszolók száma a mintában az egyes csoportokban

Lakóhely szerint	Nincs gyerek	1-2 gyerek	3 vagy több gyerek	Összesen
Budapest	403	677	125	1 205
Város	1 106	2 433	532	4 071
Község	811	1 826	616	3 253
Összesen	2 320	4 936	1 273	8 529

Végzettség szerint	Nincs gyerek	1-2 gyerek	3 vagy több gyerek	Összesen
8 általános alatt	33	69	74	176
8 általános	325	834	446	1 605
szakmunkásképző	588	1 562	341	2 491
érettségi	1 017	1 653	254	2 924
felsőfok	360	815	144	1 319
Összesen	2 323	4 933	1 259	8 515

Saját jövedelem szerinti csoportok	Nincs gyerek	1-2 gyerek	3 vagy több gyerek	Összesen
Alacsony (50e forintig)	1 082	2 409	752	4 243
Közepes (50e - 100e forint)	665	1 568	305	2 538
Magas(101e forinttól)	180	552	124	856
Összesen	1 927	4 529	1 181	7 637

Etnikai hovatartozás szerint	Nincs gyerek	1-2 gyerek	3 vagy több gyerek	Összesen
Nem roma	2 338	5 039	1 205	8 582
Roma	48	94	110	252
Összesen	2 386	5 133	1 315	8 834

12. sz. tábla

Depressziók előfordulása Beck Depresszió előfordulása

Beck depresszió átlagok (Sig.: 0,000)

Lakóhely szerint	Nincs gyerek	1-2 gyerek	3 vagy több gyerek	Összesen
Budapest	5,5	6,3	7,0	6,1
Város	4,7	6,4	8,5	6,2
Község	5,5	7,3	9,1	7,2
Összesen	5,2	6,7	8,6	6,6

Beck depresszió átlagok (Sig.: 0,000)

Végzettség szerint	Nincs gyerek	1-2 gyerek	3 vagy több gyerek	Összesen
8 általános alatt	15,9	18,2	15,9	16,7
8 általános	7,9	9,5	11,1	9,6
szakmunkásképző	5,2	7,0	6,8	6,6
érettségi	4,5	5,8	6,3	5,4
felsőfok	3,7	4,5	5,2	4,4
Összesen	5,1	6,7	8,6	6,6

Beck depresszió átlagok (Sig.: 0,000)

Saját jövedelem szerinti csoportok	Nincs gyerek	1-2 gyerek	3 vagy több gyerek	Összesen
Alacsony (50e forintig)	6,4	8,7	10,8	8,5
Közepes (50e - 100e forint)	4,0	5,0	5,6	4,8
Magas(101e forinttól)	3,2	4,3	4,4	4,1
Összesen	5,3	6,9	8,8	6,8

Beck depresszió átlagok (Sig.: 0,000)

Etnikai hovatartozás szerint	Nincs gyerek	1-2 gyerek	3 vagy több gyerek	Összesen
Nem roma	5,1	6,7	8,4	6,5
Roma	7,3	9,3	11,6	9,9
Összesen	5,1	6,7	8,7	6,6

Megjegyzés: A „gyerekek száma” a kérdezett gyerekeinek számát jelenti, korhatár nélkül.

13. sz. tábla

Klinikai depresszió előfordulása

Klinikai depresszió előfordulása (Sig.: 0,000)

Lakóhely szerint	Nincs gyerek	1-2 gyerek	3 vagy több gyerek	Összesen
Budapest	7,6%	8,5%	10,3%	8,4%
Város	5,4%	9,1%	15,7%	9,0%
Község	7,4%	12,2%	16,4%	11,8%
Összesen	6,5%	10,2%	15,5%	10,0%

Klinikai depresszió előfordulása (Sig.: 0,000)

<i>Végzettség szerint</i>	<i>Nincs gyerek</i>	<i>1-2 gyerek</i>	<i>3 vagy több gyerek</i>	<i>Összesen</i>
8 általános alatt	34,3%	49,1%	37,9%	41,2%
8 általános	14,4%	16,9%	22,7%	18,1%
szakmunkásképző	6,6%	10,5%	10,8%	9,6%
érettségi	4,4%	8,0%	7,9%	6,7%
felsőfok	3,1%	4,2%	5,0%	4,0%
Összesen	6,4%	10,2%	15,4%	9,9%

Klinikai depresszió előfordulása (Sig.: 0,000)

<i>Saját jövedelem szerinti csoportok</i>	<i>Nincs gyerek</i>	<i>1-2 gyerek</i>	<i>3 vagy több gyerek</i>	<i>Összesen</i>
Alacsony (50e forintig)	9,6%	15,0%	21,5%	14,8%
Közepes (50e - 100e forint)	3,3%	5,7%	6,9%	5,2%
Magas (101e forinttól)	1,6%	4,6%	3,0%	3,7%
Összesen	6,6%	10,5%	15,8%	10,3%

Klinikai depresszió előfordulása (Sig.: 0,000)

<i>Etnikai hovatartozás szerint</i>	<i>Nincs gyerek</i>	<i>1-2 gyerek</i>	<i>3 vagy több gyerek</i>	<i>Összesen</i>
Nem roma	6,4%	10,0%	14,6%	9,6%
Roma	10,4%	19,1%	26,3%	20,6%
Összesen	6,5%	10,1%	15,6%	10,0%

14. sz. tábla

Súlyos depresszió előfordulása

Súlyos depresszió előfordulása (Sig.: 0,000)

<i>Végzettség szerint</i>	<i>Nincs gyerek</i>	<i>1-2 gyerek</i>	<i>3 vagy több gyerek</i>	<i>Összesen</i>
8 általános alatt	18,7%	27,8%	24,0%	24,4%
8 általános	7,3%	10,3%	12,8%	10,4%
szakmunkásképző	3,8%	5,8%	4,2%	5,1%
érettségi	2,2%	3,4%	3,0%	2,9%
felsőfok	1,0%	1,2%	3,1%	1,4%
Összesen	3,3%	5,2%	8,1%	5,1%

Súlyos depresszió előfordulása (Sig.: 0,000)

<i>Saját jövedelem szerinti csoportok</i>	<i>Nincs gyerek</i>	<i>1-2 gyerek</i>	<i>3 vagy több gyerek</i>	<i>Összesen</i>
Alacsony (50e forintig)	5,1%	8,7%	11,9%	8,3%
Közepes (50e - 100e forint)	1,5%	2,5%	2,2%	2,2%
Magas (101e forinttól)	0,5%	1,3%	2,2%	1,3%
Összesen	3,4%	5,6%	8,4%	5,5%

Súlyos depresszió előfordulása (Sig.: 0,000)

<i>Etnikai hovatartozás szerint</i>	<i>Nincs gyerek</i>	<i>1-2 gyerek</i>	<i>3 vagy több gyerek</i>	<i>Összesen</i>
Nem roma	3,3%	5,1%	7,4%	4,9%
Roma	2,0%	10,6%	17,2%	11,9%
Összesen	3,3%	5,2%	8,2%	5,1%

15. sz. tábla

Depressziók kezelése*Kezelték depresszió miatt (Sig.: 0,000)*

<i>Végzettség szerint</i>	<i>Nincs gyerek</i>	<i>1-2 gyerek</i>	<i>3 vagy több gyerek</i>	<i>Összesen</i>
8 általános alatt	5,8%	5,8%	10,3%	7,78%
8 általános	4,6%	12,3%	13,4%	11,1%
szakmunkásképző	3,5%	7,8%	5,8%	6,5%
érettségi	4,5%	8,5%	8,3%	7,1%
felsőfok	3,0%	6,4%	5,5%	5,4%
Összesen	4,1%	8,5%	9,3%	7,4%

Szed gyógyszert depresszió miatt (Sig.: 0,000)

<i>Végzettség szerint</i>	<i>Nincs gyerek</i>	<i>1-2 gyerek</i>	<i>3 vagy több gyerek</i>	<i>Összesen</i>
8 általános alatt	0,0%	4,3%	5,4%	3,9%
8 általános	2,4%	7,9%	8,3%	6,9%
szakmunkásképző	1,3%	3,8%	3,8%	3,2%
érettségi	2,1%	4,7%	4,3%	3,8%
felsőfok	1,9%	3,3%	3,4%	2,9%
Összesen	1,9%	4,7%	5,5%	4,1%

Kezelték depresszió miatt (Sig.: 0,000)

<i>Saját jövedelem szerinti csoportok</i>	<i>Nincs gyerek</i>	<i>1-2 gyerek</i>	<i>3 vagy több gyerek</i>	<i>Összesen</i>
Alacsony (50e forintig)	6,1%	11,9%	12,1%	10,4%
Közepes (50e - 100e forint)	2,1%	5,7%	4,9%	4,7%
Magas (101e forinttól)	1,6%	4,8%	4,0%	4,0%
Összesen	4,3%	8,9%	9,4%	7,8%

Szed gyógyszert depresszió miatt (Sig.: 0,000)

<i>Saját jövedelem szerinti csoportok</i>	<i>Nincs gyerek</i>	<i>1-2 gyerek</i>	<i>3 vagy több gyerek</i>	<i>Összesen</i>
Alacsony (50e forintig)	2,7%	7,1%	8,0%	6,1%
Közepes (50e - 100e forint)	1,3%	3,0%	2,3%	2,5%
Magas (101e forinttól)	0,5%	1,4%	0,8%	1,1%
Összesen	2,0%	5,0%	5,8%	4,3%

16. sz. tábla

Kábítószer – alkoholizmus kezelése*Kezelték fokozott gyógyszereszedés, kábítószer miatt (Sig.: 0,009)*

Lakóhely szerint	Nincs gyerek	1-2 gyerek	3 vagy több gyerek	Összesen
Budapest	0,9%	0,5%	0,8%	0,7%
Város	0,3%	0,3%	0,3%	0,3%
Község	0,0%	0,1%	0,4%	0,1%
Összesen	0,3%	0,2%	0,4%	0,3%

Kezelték alkohol okozta betegség miatt (Sig.: 0,000)

Végzettség szerint	Nincs gyerek	1-2 gyerek	3 vagy több gyerek	Összesen
8 általános alatt	3,2%	2,9%	5,3%	4,0%
8 általános	0,9%	0,9%	1,1%	0,9%
szakmunkásképző	0,1%	0,9%	0,8%	0,7%
érettségi	0,1%	0,6%	0,4%	0,4%
felsőfok	0,2%	0,0%	0,0%	0,0%
Összesen	0,3%	0,7%	1,0%	0,6%

Kezelték alkohol okozta betegség miatt (Sig.: 0,014)

Saját jövedelem szerinti csoportok	Nincs gyerek	1-2 gyerek	3 vagy több gyerek	Összesen
Alacsony (50e forintig)	0,5%	0,9%	1,4%	0,9%
Közepes (50e - 100e forint)	0,1%	0,6%	0,6%	0,5%
Magas(101e forinttól)	0,0%	0,1%	0,0%	0,1%
Összesen	0,3%	0,7%	1,1%	0,6%

17. sz. tábla

Gyógyszereszedés, illetve kezelés néhány betegség ellen*Szed e gyógyszert magas vérnyomás ellen (Sig.: 0,000)*

Végzettség szerint	Nincs gyerek	1-2 gyerek	3 vagy több gyerek	Összesen
8 általános alatt	3,0%	17,6%	17,7%	15,0%
8 általános	6,5%	21,1%	23,1%	18,7%
szakmunkásképző	5,0%	15,1%	15,1%	12,7%
érettségi	3,6%	15,0%	17,4%	11,2%
felsőfok	4,9%	14,7%	10,4%	11,6%
Összesen	4,6%	16,0%	18,1%	13,2%

Szed gyógyszert ideggyógyászati betegség miatt (Sig.: 0,000)

Végzettség szerint	Nincs gyerek	1-2 gyerek	3 vagy több gyerek	Összesen
8 általános alatt	12,5%	5,8%	3,9%	6,2%
8 általános	3,6%	4,5%	5,2%	4,5%
szakmunkásképző	1,3%	3,0%	3,8%	2,7%
érettségi	0,9%	2,3%	2,7%	1,9%
felsőfok	0,2%	1,9%	2,0%	1,5%
Összesen	1,5%	2,9%	3,9%	2,7%

Kezelték agyérbetegség miatt (Sig.: 0,000)

Végzettség szerint	Nincs gyerek	1-2 gyerek	3 vagy több gyerek	Összesen
8 általános alatt	3,0%	7,2%	5,1%	5,5%
8 általános	1,2%	3,4%	5,9%	3,7%
szakmunkásképző	0,5%	2,1%	1,7%	1,6%
érettségi	0,3%	2,0%	2,7%	1,5%
felsőfok	0,2%	1,7%	1,3%	1,2%
Összesen	0,5%	2,3%	3,6%	2,0%

Kezelték gyomorfekély, nyombélfekély miatt (Sig.: 0,000)

Végzettség szerint	Nincs gyerek	1-2 gyerek	3 vagy több gyerek	Összesen
8 általános alatt	12,5%	14,2%	9,0%	11,7%
8 általános	2,7%	7,7%	9,2%	7,1%
szakmunkásképző	4,0%	6,5%	9,5%	6,3%
érettségi	2,4%	5,8%	9,0%	4,9%
felsőfok	1,6%	6,7%	4,7%	5,1%
Összesen	2,9%	6,6%	8,7%	5,9%

Szed gyógyszert gyomorfekély, nyombélfekély miatt (Sig.: 0,000)

Végzettség szerint	Nincs gyerek	1-2 gyerek	3 vagy több gyerek	Összesen
8 általános alatt	6,2%	7,2%	7,7%	7,3%
8 általános	1,5%	4,5%	5,7%	4,2%
szakmunkásképző	2,3%	2,8%	4,9%	3,0%
érettségi	1,3%	2,7%	4,4%	2,4%
felsőfok	0,5%	2,1%	2,7%	1,7%
Összesen	1,6%	3,0%	5,0%	2,9%

8. sz. ábra

A depressziók és a gyógyszeresedés előfordulási arányai iskolai végzettség szerint

